T. B. M. M. ANITLAR DİZİSİ - ÖNFİKİR ARAŞTIRMASI
I. TOPLANTI PROGRAMI

1976

74-884
k.2

T. B. M. Meclisi Matbaası

T.B.M.M
DDC:
YER: 74-884
YIL:
CLT:
KSM:
KOP: 2
DEM: 74-1652
KÜTÜPHANESİ

AÇILIŞ KONUŞMASI :

Cumhuriyet Senatosu Başkanı
Tekin Arıburun

Sayın Cumhurbaşkanı,

» **Millet Meclisi Başkanı,**

» **Parlamento üyeleri,**

» **Üniversite temsilcileri ve sayın profesörler,**

» **Düşünürler, Sanatçılar, Yazarlar, Bilginler,**

Meclislerimizin tertiplediği, tarihsel değer taşıyan bu mutlu günümüze katılmak için geldiniz, hoş geldiniz, mutluluk getirdiniz.

İçinde bulunduğunuz bina Türk Milletinin her iki Yasama Meclisinin çalıştığı binadır. Buradan milletin istek ve eğilimine uygun yasalar çıkar, yani yasalar milletin kendi koyduğu yasalardır. Demokrasi budur.

Bu bina da milletindir. Milletin alınteri ile yapılmıştır. Türk Devletini sembolize eder.

Türk Devleti nedir? Ne zamandan beri vardır? Nereden nereye gelmiştir? Demokrasinin hangi yüzeyine nasıl gelmiştir? Bunlar hep burada defalarca konuşulur, kürsüden çıkan ses dağılır gider. Sonra gelenler bir şey duyamaz ve bir iz göremez, ama bu anıtsal bina yerindedir. Türkiye Cumhuriyeti ile beraber sonsuzluğa dek yerinde kalacaktır.

Türk Milletinin öyküsü de bina içinde görülmelidir. Bu hepimizin dileğidir. Sizler bu öykünün önemli noktalarının belirtilmesinde yardımcı olarak çalışmak üzere geldiniz. Tarihî sorumluluğu çok ağır olan yükün altına girdiniz. Türk Milletine olan inancımız kadar Türk bilginlerine de inancımız büyüktür.

Hepinize başarılar dileyerek ilk sözü Millet Meclisi Başkanı Sayın Kemal Güven'e veriyorum.

17 . 5 . 1976

KONUNUN ÖNEMİ :

Sayın Cumhurbaşkanı

Sayın Senato Başkanı

Sayın Parlamento üyeleri

Millet Meclisi Başkanı
Kemal Güven

Sayın Üniversite mensupları, düşünürler, sanatçılar, yazarlar, bilginler.

Bugün çok önemli bir konu üzerinde tartışmak, görüş birliğine varmak, değerli öneriler toplamak üzere bu tarihî binada toplanmış bulunuyoruz.

Bu bina Atamızın, kendi önerdiği, projelendirdiği ve inşaasına başlattığı mimarî bir kompleksin son parçası fakat en önemli parçasıdır. Tabiiki onun imzasını bu binaya koymamız gerekir.

Bu imzanın konmasında bütün millet birleşmiştir. Fakat biz imzayı nasıl koyacağız? Bu önemlidir.

Atatürk Türkiye Cumhuriyetinin yani son Türk Devletinin kurucusudur. Kendisi Türk Devletlerinin köklerinin Orta Asya'ya dayandığını, Türk Devletlerinin binlerce yıllar öncesinden bu yana devamlılık taşıdığını ve geçmişte kurulan Türk Devletlerinin birbirinin devamı olduğunu sadece yönetim biçimlerinde değişiklik bulunduğunu bilir ve buna inanırdı. Tüm Ulusun da bu gerçekleri bilmesine, öğrenmesine büyük önem verirdi.

Atatürk Devlet yönetiminde halkın büyük ve sonsuz gücüne inanır, yönetimde halkın katkısının bulunmasını vazgeçilmez bir şart olarak kabul ederdi. Kısaca özgürlükcü Parlamenter rejim onun en büyük özlemi ve arzusu idi.

Atatürk Türk Ulusuna çağdaş uygarlığı kesin hedef olarak göstermiş. Bu hedeflere bilimsel yollardan gidilerek ulaşılmasını istemişti.

Atatürk, insan haklarına, bu arada sosyal adalet ve sosyal güvenliğe büyük önem verir, kadın haklarının ve kadın - erkek eşitliğinin behamahal tahakkukunu ön şart olarak kabul ederdi.

Atatürk Türk Ulusunun ve tüm ulusların refah ve mutluluğu için her şeyden evvel tam anlamı ile bağımsız olmalarına inanırdı.

Atatürk yukarda bir kısmını sıralamaya çalıştığım inançlarını gerçekleştirmek için ömrü boyunca yılmamadan büyük bir azimle savaşmıştır.

Kendisi büyük bir kumandan olduğu kadar her yönü ile örnek alınacak bir devlet adamı idi. Onun ideali bütün milletlerin içişlerinde ve birbiri ile ilişkilerinde barışcı olmaları ve barış içinde yaşamaları idi. Bunu gayet veciz bir şekilde «Yurtta Sulh Cihanda Sulh» diye ifade etmişlerdi.

Atatürk, daha sayılabilecek bir çok nitelikleriyle geri kalmış ülkelere de yol göstermiş, yön vermiş, cesaret katmıştır.

İşte Atamızın imzasını tüm anlamlarıyle bu son eserine kazımak istiyoruz. Konunun önemi de budur.

Çalışmalarınızdan, Anıtlar Komitemizin çok büyük kazançlar sağlayacağına, Atamızın çok önem verdiği sanata ve sanatcılara yol göstereceğine inanıyorum.

Başarılar dilerim. Teşekkürler ederim.

17 . 5 . 1976

Anıtlar Komitesi Başkanı Senatör
Tarık Remzi Baltan

KONUNUN AÇIKLANMASI :

Sayın Cumhurbaşkanı,

Sayın C. Senatosu Başkanı,

Sayın Meclis Başkanı,

Sayın Parlamento üyeleri,

Sayın üniversite temsilcileri ve profesörler,

Sayın düşünürler, sanatçılar, yazarlar, bilginler, konuklar,

T. B. M. Meclisi Anıtlar Komitesi olarak tertipledğimiz bu toplantıya katılan bütün konuklara, teşekkürlerimle hoş geldin der, yazı göndermek zahmetini gösterenlere ayrıca teşekkür ederim.

Çalışmalarımıza başlamadan önce kısa bir açıklama yapmak isterim.

Milletimizin malı olan bu kutsal bina yeni Anayasa düzeninde iki Meclis ile hizmete gireli 15 yıl oldu. 15 yıldır Atamızın imzası anlamındaki sanat yapıtları çeşitli zamanlarda ele alınmak istendi. Fakat sonuca erişilemedi. Kabul edelim ki konu çok zor çözümleri kapsamaktadır. Fakat gecikmek gerek Millet gerek üyeler için büyük üzüntü kaynağıdır.

Kesin çözüm için parlamento üyelerimizden Sayın Bahriye Üçok, Hüsamettin Çelebi, Ekrem Kabay, O. Nuri Canpolat ve Suphi Gürsoytrak arkadaşlarımız, önerge vermişlerdir. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi divanları da 12 . 7 . 1975 günkü müşterek toplantısında bu konuda kesin karara varmak azmi ile Komitemizi görevlendirmişlerdir.

Meclisler bu maksat için sekiz milyon lira ödenek ayırmıştır. Gerekirse daha da ayıracağından eminim.

Komitemiz sonuca ulaşmakta azimli ve kararlıdır. En iyi sonucu almak hepimizin görevidir.

Sanatçılara işlenmek üzere vereceğimiz konuları hep beraber seçeceğiz, konulara göre sanatçılar arasında yarışmalar tertipleyeceğiz. Jürilerin birinci olarak seçeceği eserleri uygulayacağız. Sonra da sahip olduğumuz bu değerleri gururla seyredeceğiz.

Şimdi çalışmalara başlamadan önce Komitemizin Teknik Üyesi Y. Mimar Ziya Payzın gereken teknik açıklamayı, planlar ve resimler üzerinden yapacak. Sonra zahmetle yazılan önerilerin, öneri sahiplerinin kendilerince okunmasını ve açıklanmasını rica edeceğim.

Komitemiz adına sayın konuklarımıza teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

17 . 5 . 1976

KONUNUN AÇIKLANMASI :

Sayın Cumhurbaşkanı,

Sayın Parlamento Başkanları,

Sayın Başkan,

Sayın Üyeler,

M. Meclisi Genel Sekreteri Teknik Yardımcısı

Mimar Ziya Payzın

Atatürk Ankara'yı Başkent olarak seçmiş ve 13 Ekim 1922'de Ankara Başkent olmuştur.

Atatürk kurduğu, Devletin Başkentinde yönetim düzenini simgeleyen mimarî bir anıt olarak, Bakanlıklar Mahallesini planlatmıştı. Anıtın kapısı, TÜRK ÖĞÜN, ÇALIŞ, GÜVEN ögütünü kapsayan Güven Anıtı, çatısı ise T. B. M. Meclisi yapısıdır. Egemenlik Ulusundur anlamını taşır. Kendisi zamanında planlanmış ardından inşa edilmiştir.

Binanın Proje Mimarı C. Holzmeister projesinde Atatürk için özel bir yer ayırmıştır. Bu yer yarışmada orta kapının üstü idi. Sonra Şeref Avlusunda obelisk şekline dönüştü. Sonra da Şeref Meydanı önünde, kürsü şeklinde, relief şekline dönüştü.

Binanın çeşitli yerlerinde, figüratif, nonfigüratif, çeşitli sanat yapıtları için yerler ayrıldı. Heykel relief, mozaik, yazılar şeklinde sanat yapıtlarının konması için hazırlıklar yapıldı. Fakat bunların konularının seçimi yapılamadı.

Konuların seçimi, sanatçılara mı bırakılmalıydı? Yani hazırlanan kaideye, yapılan panoya uygun herhangi bir konu mu seçilmeliydi? Yoksa sanatçılara önceden kararlaştırılan konular açık şekilde bildirilip konuların işlenmesi mi istenmeliydi?

İkinci yol tercih edildi. Anıtlar Komitesi binanın Güney, Kuzey ekseni boyunca, Türk Millî Tarihi'nin gelişmesini, Doğu, Batı ekseni boyunca da Türk Devrim Tarihi'nin gelişmesini işlemeye karar verdi. Fakat konuların seçimi çok önemli idi. Bilimin ve Ulusun yardımına başvurulması istendi. İşte bugünkü toplantının anlamı budur, düşünceniz örnek olarak gösterilebilir. Fakat kesin değildir. Önerilerinize muhtacız.

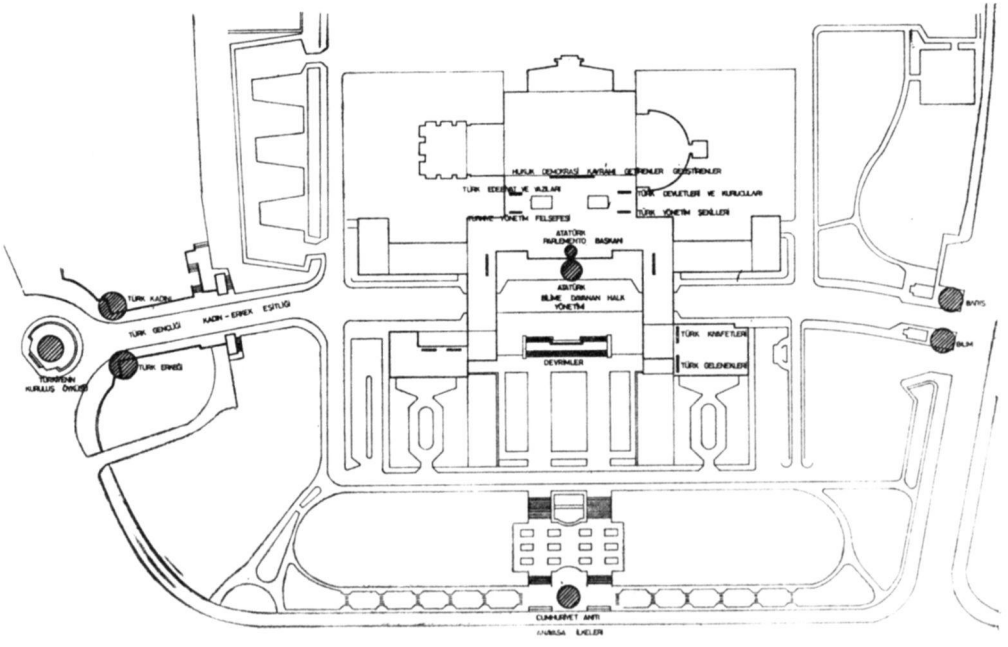

Konular öneriler şeklinde ortaya konacak, tartışılacak, yetkili bir Seçim Komitesi konuları sıralayacak ve Başkanlığa takdim edecektir.

Bu maksat için her iki Meclis tarafından kendi bütçelerine ikişer milyon lirası 1976'da harcanmak üzere 8 milyon lira konmuştur. Bu yıl maketlerin elde edilmesi sağlanacaktır. Belki bazılarının uygulanmasına da geçilebilir. Kalanı gelecek seneye intikal edecektir.

Saygılar sunarım.

17 . 5 . 1976

Türk Dil Kurumu Başuzmanı
A. Dilâçar

Sayın Cumhurbaşkanı,

Sayın Parlamento Başkanları,

Sayın Başkan,

Sayın Üyeler,

«Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bahçesinde Kurulacak Olan Anıtları ve Sanat Yapıtları Ön Fikir Araştırması» başlıklı yayınımızın dağıtımında beni de listenize almış olmanız sevinci ve şevki içindeyim. Sonsuz teşekkürler.

Bu fikir araştırmanıza bir sanatçı olarak değil, büyük Atatürk'ü yakından tanımış, O'nun Türklük, Türk tarihi, Türk ülkücülüğü gibi konulardaki düşüncelerini iyi anlamış bir kişi olarak katılıyorum.

Atatürk siyaset bakımından Turancı bir Pantürkist olmamakla beraber, Kök - Türklerden başlamak üzere Türk tarihini, büyüklerini, geçmişteki başarılarını bugün için dahi bir ilham kaynağı saymış, bu hissi her an yaşamış, vecizelerinin çoğunu bu esas üzerine formüllemiştir. Bunlardan biri Emniyet Abidesinde (Güvenlik Anıtı) geçen «Türk, övün, çalış, güven» yazıtıdır. Bu anıt dikildiği zaman bazı milletvekilleri Atatürk'ün sofrasında «övünmekle işe başlanır mı?» diye bu yazıtı eleştirdiler. Atatürk'ün savunmasını hemen not ettim ve yıllar sonra 1972'de yayınladığım Kutadıgu Bilig İncelemesi baş'ıklı kitabımda bu savunmayı tekrarladım. (s. 198). Atatürk şöyle dedi: «Akhmda övün, çalış, güven kelimelerini bu sıraya göre dizen Türk tarihi kendisidir. Tarih alanında derinliklere inildikçe atalarımızın görkemli kılışları ile karşılaşırız. Bunların karşısında da övgü kendiliğinden doğar. Bu, gerçekten Türkün hakkıdır. Övgü, övünme, bir işe başlarken içimizde bir gizli güç gibi, çalışacak olana hız aldırır. Bu hızla da çalışılır, başarılır ve güvenilir. «Genel Kurmay Başkanlığının Harp Tarihi dairesi, Atatürkün vefatından sonra, Türk Dil Kurumuna bir albay göndererek bu konudaki ifademi almıştır. Atatürk, Türk tarihinin derinliklerine dalan bir araştırıcı idi. «Ne mutlu Türküm diyene» vecizesini, yukardaki esasa göre, Türkiye Cumhuriyetini kurarken değil, onun ancak 10. yıldönümünde söylemiştir, derin araştırmalardan sonra. Atatürk'ün Türk tarihi kavrayışına dayanarak, kendi gününde kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Forsundaki 16 yıldızlı çember, tarih boyunca Türklerin kurduğu devletlerin sayısından alınmıştır.

Buna göre, ön fikir araştırmanıza vereceğim cevaplar şöyle olacaktır :

1. Kurulacak anıt ve sanat yapıtlarının seçiminde Türk tarihinin akışını gözönünde bulundurmak.
2. Bu akışta iki anamerhale kabul etmek : a. Hükümdarlık (beylik, saltanat), b. Cumhuriyet,
3. Hükümdarlığı ikiye bölmek: a. Samanlık çağı (Kök - Türkler), b. İslâmlık çağı (Karahanlılardan Osmanlı Devletinin sonuna kadar).

Böyle olunca karşımızda üç anabölüm buluruz :

I. Yazıtlı anıt bırakmış en eski Türk Devleti olarak: Saman Kök - Türkler (552 - 745).

II. Yazılı siyasetname bırakan ilk Müslüman Türk devleti olarak Karahanlılar (932 - 1212).

III. İlk Türk Cumhuriyetini kuran Atatürk, ve Atatürk Türkiyesi.

+

Bu kavrayış esas alınırsa teklifim şu olacaktır : Türkiye Büyük Millet Meclisinin methalinde veya bahçenin uygun bir yerinde,

1 2

3

şeklinde, heykel ve kabartmalarla süslü ve yazıtlı üç anıt dikmek, yani bir kompleks : 1 numaralısı Kök - Türklere, 2 numaralısı Karahanlılara, 3 numaralısı da Atatürk'e ait.

+

1 numaralı anıt : 1958 yılına kadar fizyonomi olarak Kök - Türklerin neye benzediklerini bilmiyorduk. O yılda Çeklerden ve Moğollardan oluşan bir heyet, şimdi Moğolistan topraklarında bulunan Kül Tigin anıtının etrafında kazılar yaparak bu Türk hükümdarının büstünü ortaya çıkardı. Bu 1 numaralı Türke ait başın resmini buraya iliştiriyorum: (mütekip sayfanın başında; bk. Thomsen başlıklı eserim, s.37, Ankara 1963, Türk Dil Kurumu yayını). Sanatçılarımız bu başı aynen işleyip etrafını şamanlığa uygun bir dekorla süslemeli. Anıtın cephesinde de Orhon anıtlarından Kül Tigin dikilitaşında geçen şu cümleyi a. Orhon yazısıyle, 2. Latin harflerimizle okunuşunu, 3. bugünkü dilimizle çevirisini kabartma yazı ile göstermeli.

a) Orhon yazısıyle (Okunuşu sağdan sola) :

b) Okunuşu : Bengü il tuta olurtaçısen, Türk budun.

c) Çevirisi : Ey Türk Ulusu, topraklarının egemenliğini sonsuz olarak elinde bulunduracaksın (Kül Tigin yazıtı, güney 8).

Mermerden yapılmış Kül Tigin heykelinin başı

2 numaralı anıt : İslâmlığı 960 yıllarında kabul eden muhteşem Karahanlı Türk Devletine Balasagunlu Yusuf ve Kaşgarlı Mahmut gibi büyük yazarlar şan, şöhret kazandırmışlardır. 1069 yılında Kutadgü Bilig adlı manzum siyasetnameyi ortaya koyan Balasagunlu Yusuf, değil yalnız Türklerde, bütün dünyada «Hukuk devleti» kavramını işlemiş olan ilk yazardır. Batı dünyası «Hukuk devleti» kavramını genellikle Magna Carta ile başlatır. 1215 yılında İngiliz baronları Kral John'a zorla bu demokrasi belgesini imzalatmışlardı. Fakat gerçek odur ki, bu tarihten 146 yıl önce, yani 1069'da, Karahanlı Türk devletinde Balasagunlu Yusuf «Hukuk devleti» üzerinde önemle durmuştur. Kutadgu Bilig adlı eserinde şu iki kelimeyi daima bir arada kullanmış : köni (yani «doğru» ve törü (yani «kanun, yasa»). Örneğin, eserin 2017. beyti şöyledir :

Kayu beg törü birse ilde köni

İlin itti kodtı yaruttı küni.

Çevirisi : Hangi bey yurtta doğru yasa koydu ise, o, yurdunu düzenlemiş ve gününü aydınlatmıştır. Aynı konuda başka bir beyt (5576) :

Takı bir budunka törü bir köni

kötür bir ikidin küçin kör anı.

(Çevirisi : Dahi, halkına doğru bir yasa götür, birinin başkasına haksızlık etmesini önle).

Türkistan'da 1069 yılında ortaya konan bu «doğru yasa» kavramı bugünkü Türkiye'mizin vazı kanun olarak Türkiye Büyük Millet Meclisini çok yakından ilgilendirir. Şu ibareyi, tasarladığım 2 numaralı anıta Karahanlı Türkçesiyle ve o çağdaki uygur harfleriyle, ilâve olarak o çağda kullanılmaya başlayan Arap harfleriyle de yazmalı, okunuşunu göstermeli, bugünkü Türkçemize çevirisini de eklemeli :

a) Karahanlı Uygur harfleriyle (okunuşu sağdan sola) :

b) O çağın Arap harfleriyle (okunuşu sağdan sola) :

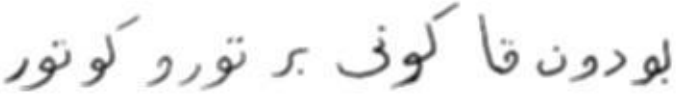

c) Okunuşu : Budunka köni bir törü kötür (Kutadgu Bilig, beyt 5576)

ç) Çevirisi : Halkına doğru bir yasa götür.

Bu yazıt, eski (1069) Müslüman Türkleri gösteren bir anıt üzerinde görünmelidir.

+

3 numaralı anıt : Cumhuriyet çağı, Atatürk, modern bir Türklük çevresi. Yazıt, Atatürk'ün Cumhuriyet ruhunu yansıtan bir vecize olacak. Ben bunu, Cumhuriyetin ilânından 7 ay önce, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti yıllarında, Gazi Mustafa Kemal Paşanın bir söylevinde buldum, 1 Nisan 1339 (1923) tarihli.

O yıllarda Atatürk'ün kullandığı Türkçe ile :

Yeni Türkiye Devletinin ruh-u bünyanı hâkimiyet-i milliyedir. Milletin bilâ kayd-u-şart hâkimiyetidir.

Bugünkü Türkçemizle : Yeni Türkiye Devletinin öz cevheri millî hâkimiyettir. Milletin kayıtsız ve şartsız hâkimiyetidir.

(Bkz. Atatürk'ün söylev ve demeçleri, s. 299. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınları,, 1. M. E. B., İstanbul 1945).

Türkiye Büyük Millet Meclisi binası ve bahçesinde kurulacak anıtlar ve sanat yapıtları önfikir araştırmanıza bu önerileri sunarken en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

17 . 5 . 1976

Sayın Cumhurbaşkanı,

Sayın Parlamento Başkanları,

Sayın Başkan

Sayın üyeler,

Prof. Dr. Sabahattin Payzın

«Türkiye Büyük Millet Meclisi bina ve bahçesinde kurulacak anıtlar ve sanat yapıları onaraştırması» konulu ankete cevap :

Bu nakete cevaplarımı sıralamadan önce bu konunun basın ve TRT'de hemen hemen ulusa hiç duyurulmamış olması yönünden dikkati çekmediğine ve ulusa mal edilemediğine ve bunun zaruretine dikkati çekmek isterim.

Giriş :

Bu anıtlarda modern Türk konusu ve ulusu esas alınmalıdır.

Modern Türk kimdir?

Bu soruyu cevaplandırmak önemli tartışmalara yol açabilir. Zira ırkçı ve şoven görüşleri hümanist görüşlerle birleştirme olasılığı yoktur. Ama bu yaşadığımız toprakların tarihini izlersek olumlu cevabı, günümüz bilimleri ışığı altında vermeye çalışabiliriz:

Türkiyemiz üzerinde yaşayan insanlar taş, tunç ve demir devri tarih öncesi ve tarih sonrası uygarlıklarını kurmuşlar ve bunların örenleri üzerinde yaşıyoruz. Hattiler (Hititler), Frigler, Urartu, Hurriler devletler kurmuşlardır. Bu devletleri Persler, İskitler, Mintaniler, Asuriler yıkmışlardır. Lidya Friglerin, Parsler Lidyalıların devletlerini yıkmıştır. Kimmerler ve İskitler Güney Rusya'dan Anadolu'ya gelmişler, Goller buraları istilâ etmişlerdir. İstanbul surlarının inşaatında 40 000 Got (Cermen ırkı) un çalıştığı, Ankara bölgesine de bir kısmının yerleştiği tarihlerde yazılıdır. Asuriler Kayseri yakınlarına kadar (Prof. T. Özgüç kazıları) gelmiş ve ticaret merkezleri kurmuşlar, Fenikeliler sahillerimize koloni limanlar - örneğin Burhaniye Ören'i - da yerleşmişlerdir. Bizans döneminde ise çeşitli göçler ve yerleştirmeler yapıldığı bir gerçektir. Haçlılar döneminde de yerleşmeler olmuştur. Bunlar bilinen gerçeklerdir.

D. Talbot Rice, Byzentine Art adlı kitabında (s. 16, 1962), «Bizans sanatında Roma, Surye, Anadolu, Hellenistik bölge, Ermenistan kaynaşması önemli rol oynar. Bizans sanatı ancak bundan sonra ve altıncı yüzyılda doğar.» demektedir. Bu sanat için belki doğru olmuş, fakat bir Bizans ulusu oluşamamıştır. Irk, din, çıkar çatışmaları bir Bizans ulusu doğmasını kesinkes önlemiştir. İmparator Teodosyos, imparatorluğun resmi dili Lâtince iken, İstanbul'da kurduğu üniversitede Yunancayı da yürürlüğe koymuş ve on Yunanlı gramerci atamıştır. Amaç Yunancayı geliştirme idi August Bally, Bizans tarihi.

Ön Asya'da Eti, Frig, eski Yunan yazıları egemenlikleri o devletlerin varlığını gösterir, fakat uluslarının devamlılığının simgesi değildir. Nitekim Bizans gerekçesinin egemenliğinin sağlanması da, Kilisenin Roma'dan ayrılması da, Bizans halkını bütünleştirememiştir.

Bu bütünlşeme, Türk boylarının Kuman, Alan, Karaoğuz gibi adlar ile batıdan ve Abbasi ordusundaki Oğuz boylarının Bizans - Arap savaşları sırasında yerleşmeleri ve yerli halkla bütünleşmeye girişmeleri ile başlamış olmalıdır. Selçuklular öncesi döneme ait Battal Gazi destanından aldığımız şu kısım ilginçtir :

«Karşılaşır iki ordu o sabah
Ahmar (x) birdenbire çıkar meydana
«Gelsin dün geceki büyüyü çözsün
Sonra haddî varsa karşımda gezsin!»
Battal'ı görünce titrer her yanı
Elleri yukarda geçer meydanı,
Aşkar'ın boynuna dolanır öper,
Aşkar da omuzunu yalanır öper,
Battal sağ elini koyar sırtına,
Kâfir saflarında kopar fırtına,
İslâm saflarından tekbir yükselir,
Ahmar oracıkta imana gelir.

Durur durur Türk erine baş eğer,
Dünyalara kafa tutan yiğitler (x)
Türk gayrî yol alır deryaya doğru,
Rabbin vadettiği dünyaya doğru.

Bu, daha o zaman Bizanslı önderlerin Türkleşmeye başladığını gösteren bir belgedir. Buna ilk Osmanlı'larda Gazi Mihal, Evrenos Bey ve başkalarını da katabiliriz. Selçukluların Abdal örgütü bu yönde hızlı ilerlemeyi sağlamıştır. Haçlı seferlerinin esas nedeni hızlı İslâmlaşma ve Türkleştirme, Türk Devletinin ekonomik atılımlarıdır. Biz Devletimizin adını Türkiye olarak ancak Cumhuryetten sonra koymuşuz. Oysa batılılar daha Selçuklar'dan beri bu devlete Turkey, Türkei, Turquie, Turchia adını vermişlerdir. Buna dikkat edelim: Bizans kurucunun adı ile anılan bir kent adı idi, oysa Türkiye bir ulusun adı idi, bunun farkına çok geç vardık.

Keçeci Zade Fuat Paşa, Şehzade Abdülhamide verdiği vasiyetname gibi olan arizasında «Bu devlet batacak, bunu bir millete dayandırmamız gerektir. Bu Rum milleti olamaz, Yunanistan'la birleşmek isterler. Arap milleti olamaz, imparatorluktan ayrılmak istiyorlar. Arnavut milleti azlıktır. Bunu Türk milletine dayandırmak gereklidir. Oysa bu millet eğitilmemiş cahil bırakılmıştır. Rus sefirine göre miktarının az olduğu ileri sürülür. Ben üç dört milyon olduğunu sanırım. Bu milleti okutun ve Devleti Âliyyeyi bu millete dayandırın!» demiştir. Modern Türk Ulusu bundan önce oluşabilse idi durum belki de başka olurdu.

Ankara Kızılay Kan Merkezi ile Kopenhag Doku Tiplendirim Merkezi işbirliği ile yürütülen çalışmada (bak. Bağışıklık Bilimi - İmmünoloji, S. Payzın sayfa 195) Ari ırktan sayılan Kürt'lerden olmamak ve Türkçe konuşan Türkler'den seçilerek alınan kanların akyuvarları doku tipleri (HL - A antigenleri) yönünden incelenmiştir. Sonuçlar Danimarkalılarınkı ile karşılaştırılmıştır. HL - A alt tipleri İskandinav ırkından farklı, Akdeniz ırklarınınkilerin benzeri bulunmuştur. Oysa Mongol ırkı tipleri bundan farklıdır. Basit kan gruplarımız bile Akdeniz bölgesi halkının aynıdır.

Şüphesiz ki Türklerin özelliği «2 200 yıllık tarihleri boyunca akılları durduracak bir coğrafiya azametine malik olmalarıdır. Hindistan, Çin, Avrupa kıtasının yarısından fazlası, Afrika kıtasını bütün kuzeyi, Asya kıtasının akla gelebilecek her hangi bir bölgesi, taa İndonezya'ya kadar Türk hâkimiyeti, nüfuz ve idaresinden uzak kalmış değildir : Yılmaz Öztuna, Türkiye Tarihi C. I., s. vı). Nitekim Çin'de doğu ve batı Han sülaleleri Türk generalleri tarafından kurulmuştur. Bunların Çinin kültür ve sanatını kalkındırdıkları, kültür ihtilali sırasında yapılan kazı buluntuları ile yeniden desteklenmiştir. M. Ö. birinci yüz yılda yapılan - Türk etkisi ile - bronz, şaha kalkmış at heykellerinin ne büyük ilgi topladığını 1973'de Londra'da açılan sergi sırasında bizzat gördük. (An Exhibition of Archeological Finds in Republic of China, sayfa 120, resim 222, 223). Ayni eserde Uygur dokumaları örnek verilmiştir: Resim 251. Bunlar Türklerin etki alanlarını belirten canlı belgelerin küçük bir parçasıdır.

(x) Ahmar, Bizansın muhtemelen asıl adı Homer veya Hammer olması muhtemel destanda adı geçen Bizans yiğidi.

Fakat gene de biz Dünyaca Türkiye olarak 1 000 yıldır adlandırılan bu topraklar üzerinde yaşıyoruz, en azından Abbasiler devrinden beri geldik buralara. Genetik yapımızda Akdeniz halkı dokusu üstünleşmiştir.

Modern Türk, Atatürk'ün «Ne Mutlu Türküm Diyene» sözü ile gerçeklemek üzeredir. Bu ırkçılık ve şövenliğin ve dolayısı ile ulusu bölmenin tam karşıtıdır. Atatürk «Bilelim ki, ulusal birliğini bilmeyen uluslar başka uluslara yem olurlar», demiştir. Bu da yukarıdaki mütalaalarımızı destekler. Şu halde; anıtların teması :

Modern Türk Ulusunu Birleştirici Yönde Olmalı ve Odak Olarak Modern Türk Ulusu Ele Alınmalıdır. Tarihî, geçmiş düşmanlıkları toplamayacak şekilde bu gelişimi destekleyecek biçimde ele alınmalıdır.

Persepolis'te Daryuş'un sarayını gezerken büyük griş merdivenleri alınlığında hükümdara hediye sunan o dönemde mevcut 9 milletin elçileri arasında koyun sunan Türk elçisinin de roliyefi gösterildi. (Bu tarihimizin 2 200 yıllık değil daha da eski olduğunun delilidir.) Bu röliyefler Daryuş'un dünyaya egemenliğini belirtiyordu. Bu devirler geçicidir ve biz de bunları geçirdik. Kalıcı olan bütün bir ulus, onun kültürü ve uygarlığıdır.

Bu anıtlar silsilesinde Türk uygarlığı ve kültürünün bir bütün olarak ulustan ulusa, nesilden nesile aktarılan dünya uygarlığı ve kültürüne katkısı belirtilmelidir. Bugünc, modern Türke mal olan kültür de bunun içinde olacaktır.

ANADOLU TÜRK DEVLETİ : Bazıları Alp Arslan ile, bazıları Ertuğrul Gazi ile başlatırlar. Belirttiğimiz belgeler kuruluşunu - resmen değilse bile - daha eskilere götürür. Battal Gazi destanı ve benzerleri delilleridir. Destanlar bu yolda ele alınmalıdır Eski uygarlıklarının mensupları kanımızla karıştığından benimsenerek Türkiye Devletinin çeşitli adlar altında sürekliliği belirtilmelidir.

DEMOKRASİ :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk demokrasisinin simgesidir. Bu konu elbette işlenecektir.

Her ne kadar Grekler demokrasinin kurucusu olarak gösterilirse de durum hiç de böyle değildir. Yunanistan'ın eski halkı Helotlar ile (Ksenofonan Anabasis'inde Helotlar kesin olarak ayrı tutulmuştur) ile yeni gelen Grek'ler ayrı haklara sahip oldukları gibi, site devletlerde Helot'lar, belirli serveti olmayanlar, köleler bu demokrasi çevresi içine giremezlerdi.

Osmanlı ve hatta Selçukların beylerinden kurulu meclisleri de bu tip bir demokrasi olarak tanımlanabilir. Gerek Toynbee ve gerekse Wells gibi tarihçiler bu ilk Osmanlı dönemindeki yönetimi Isparta demokrasisine benzetirler.

Fatih Sultan Mehmed'in Çandarlı ailesinin nüfuzunu kırdıktan sonra beyler meclisi kalkmıştır. Bundan sonra köleler devleti kurulmuştur. Vezirler ve sadrazamlar hep köle veya devşirmelerden olmuş, padişahların Türk kadınları ile evlenmesi yasaklanmıştır. Bu nedenle Toynbee devlete köle devlet sistemi der.

Aslında ilâhi yönetim ve karizmatik yönetim safhaları bu topraklarda yürürlüğe girmiştir. Osmanlılar Halifeliği üstelenince «Zillullahi fil arz» simgesini de benimsemişlerdir. Bu dönem teokratik dönem olup hakikî demokrasiden söz edilemez. Padişahın kölesi olan sadrazamın idam hükmü gene padişahın iki dudağı arasında idi.

BİRİNCİ KANUN ESASİ :

Birinci Kanun Esasi ve Osmanlı Meclisi Mebusanının yürümemiş olması da, tıpkı Bizans'ta olduğu gibi, Osmanlı milletinin oluşturulamamasındandır. Devlet bürokrasisi Türk - Osmanlı karakterinde idi ise de, meclise Tuna boylarından Yemen'e dek olan memleketlerden oldukça itina ile seçilmiş mebuslar gelmişti. Bunların bir kısmı devletin dilini konuşmuyor veya konuşmak istemiyorlardı. Türk asıllılar ise istenilen eğitim düzeyinde değillerdi. (*)

İKİNCİ MEŞRUTİYET de birinciden pek farklı olmayan şartlarda kuruldu. Üstelik Tuna illeri de gitmişti. Devlet bu sosyal şartlar altında yıkıldı.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ :

Atatürk'ün karizmatik yönetimi altında kurulup demokrasi yönetimine hazırlandı. Biz lise öğrencisi iken oy atmaya götürülüp seçim fikrine alıştırıldık. Bu başka şekilde yorumlanabilir. Ama demokrasi eğitimsiz olmaz ve olmuyor. O zamanki lise kasketli gençlerin oy kullanmaları demokrasi için eğitim simgesi olarak figürlerde yer alabilmelidir.

Bugün de Ortak Pazar memleketlerinin demokrasi anlayışına varmış olduğumuzu ileri sürebilir miyiz? Asla.

Bununla birlikte aşamalarımız önemlidir. Demokraside ilerleyişimizi gösterecek konularda yukarki aşamalardan başka şu dönemlere de yer verilmelidir :

a) Terakkiperve fırka olayları

b) Serbest fırka olayları

c) Rana Tarhan müstakil grupu denemeleri

d) Demokrat parti dönemi

e) Yeni Anayasamızın dönemi

Bunları nötr olarak ele almanın poletik güçlüğü ortadadır. Ancak taşlara, mozaiklere geçecek yazı, resim ve heykel, figür ve kabartmaların bir gün tahrip edilmemesi isteniyorsa olayları nötr olarak yorumlayıp taşlara aktarma zamanı gelmiş olmalıdır. Bu elbette ki güç bir iştir. Fakat bilimsel olarak ve asgarî politik etki ile ele alınır ve nispeten uzunca zaman süreci içinde uygulanırsa başarılabilir olduğu kanısındayım.

Önerilerimi saygılarımla sunarım.

(*) Keçeci Zade Fuat Paşa Şehzade Abdülhamit'e arızasında «Bu devlet yıkılacak, bir millete dayandırılmalıdır. Bu Rumlar olamaz, Yunanla birleşmek, Araplar istiklâl almak isterler. Türkler eğitilmemiştir. Bunları eğitiniz, devleti ona dayandırınız» demesi dikkate değer.

Sayın Cumhurbaşkanı,

Sayın Parlamento Başkanları,

Sayın Başkan,

Sayın üyeler,

Sağlık Koleji Edebiyat Öğretmeni
Celile Keyler

Demokratik açıdan Türk Millî Tarihinin gelişmesini yansıtacak sanat yapıtlarının 1071'den önce, Orta Asya'daki Türk devletlerinden başlatılmasının uygun olacağı kanısındayım.

Eski Türklerde halk iradesine dayanan, demokratik bir idare sistemi olduğunu, Ziya Gökalp «Türkçülüğün Esasları» adlı eserinin «Vatanî Ahlâk» bölümünde şöyle anlatır:

«Eski Türklerde hükümranlık İl'e aitti. Küçük illerde bütün İl bir Millet Meclisi hükmünde idi. Halkın mukadderatını bu Meclis idare ederdi. Büyük illerde, boy beylerinden oluşan «Şölen adlı Meclis İl'e ait işlere karar verirdi. Hakanlıklarda, İlhanlıklarda ise Millet Meclisi mahiyetinde olmak üzere «Kurultay» vardı. Bu Meclislerin müşaveresine «Kinkâş» denirdi.

«İlin'i yaman, Bey'ni yaman?» darbımeseli hükümdarlığın Hakan'da olmayıp İl'de olduğunu gösterir.

Çünkü Hakan'ı seçen ve hal edebilen kurultaydı.

1017 - 1077 yılları arasında yaşamış olan Yusuf Has Hacib'in «Kutadkubilig» adlı eserindeki şu sözlerde Parlamento binasında anlamlı olur kanısındayım.

«İyi kanun koy, kötü kanun yapan kimse, daha hayatta iken ölmüş demektir.»

«Adalete dayanan kanun, bu göğün direğidir. Kanun bozulursa gök yerinde durmaz.»

Birinci meşrutiyetin ilânı ve ilk teşkilâtı esasiye kanunun hazırlanmasında emeği geçen Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Türk büyüklerinin heykel veya büstlerinin anıtlar dizisinde kullanılmasını da öneririm.

Sayın Cumhurbakanı

Sayın Parlamento Başkanları,

Sayın Başkan

Sayın Üyeler

17 . 5 . 1976

T. B. M. M. Teknik İşler Müdürü
Mühendis Necdet Güran

Bilindiği üzere bu bina Atamızın önerileri ile başlattığı ve Türk Milletinin alınteri ile yapılmış bir binadır. Bu bina Türk Devletini temsil eder. Şimdi bu bina ve kampusunda Türk millî tarihinin gelişmesini yansıtacak sanat yapıtlarının seçimi düşünülmektedir.

Türk Devletleri Milâttan önce kurulmaya başlamış ve binlerce yıllar boyu değişik isimler altında devam edegelmiştir. Bundan sonra da sonsuzluğa kadar devam edecektir. Bu sayısız Türk Devletlerinden 16 tanesi dünya tarihçileri tarafından da kabul edilmektedir.

Bilindiği üzere Cumhurbaşkanlığı forsunda gösterilen 16 adet yıldız tarihte bağımsız olarak kurulan bu 16 Türk Devletini ve ortadaki güneş ise Türkiye Cumhuriyetini sembolize eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi salonunda da 16 büyük avize vardır. Bu 16 avize 16 Türk Devletini sembolize etmek üzere konulmuştur.

Türkiye Cumhuriyetinden önce kurulan bu 16 Türk Devleti ve devamlılık tarihleri ile kurucuları aşağıda sıralanmıştır :

1. — Büyük Hun İmparatorluğu (M. Ö. 204 - M. S. 216)
Kurucusu : METE (Boğatır)

2. — Batı Hun İmparatorluğu (M. S. 48 - 216)
Kurucusu : PANU

3. — Avrupa Hun İmparatorluğu (M. S. 375 - 454)
Kurucusu : Muncuk, Oktar, Rua ve Aybars (Dört kardeş)

4. — Ak Hun İmparatorluğu (M. S. 420 - 552)
Kurucusu : Akşuvar (Aksungur)

5. — Göktürk İmparatorluğu (M. S. 552 - 743)
Kurucusu : Bumin Kağan (Tümen)

6. — Avar İmparatorluğu (M. S. 562 - 796)
Kurucusu : Bayar Kağan

7. — Hazar İmparatorluğu (M. S. 602 - 1016)
En büyük Hükümdarı (Hakan Yusuf) tur. İlk kurucusu hakkında kesin tarihsel bilgi yoktur.

8. — Uygur Devleti (M. S. 740 - 1335)
Kurucusu : Kutluğ Bilge Kul Kağan

9. — Karahanlılar Devleti (M. S. 932 - 1212)
Kurucusu : Saltuk Buğra Han

10. — Gazneliler Devleti (M. S. 962 - 1183)
Kurucusu : Alp Tekin

11. — Büyük Selçuk İmparatorluğu (M. S. 1040 - 1157)
Kurucusu : Selçuk.

12. — Harzemşahlar Devleti (M. S. 1077 - 1231)
Kurucusu : Kudrettin Mehmet (Harzemşah)

13. — Altınordu Devleti (M. S. 1224 - 1502)
Kurucusu : Batur Han.

14. — Büyük Timur İmparatorluğu (M. S. 1369 - 1501)
Kurucusu : Timur Gürgânî.

15. — Babür İmparatorluğu (M. S. 1526 - 1858)
Kurucusu : Babür Şah

16. — Osmanlı İmparatorluğu (M. S. 1299 - 1922)
Kurucusu : Osman Bey.

Yukarıda açıklamaya çalıştığım nedenlere dayanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi kampusu içinde Türk millî tarihinin gelişmesini yansıtacak sanat yapıtları arasında bu 16 Türk Devletini belgeleyen bir panonun (hatta bayrakları da işlenerek) yer almasını öneriyorum. Saygılarımı sunarım.

17 . 5 . 1976

Hukukçu
Güran Erbek

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Anıtlar Komitesi Başkanlığına

Türkiye Büyük Millet Meclisi binası ve bahçesinde kurulacak Anıtlar ve Sanat yapıtları önplan araştırması anketi hakkındaki önerilerim şunlardır;

T. B. M. Meclisi binası ve kampusunda yer alması düşünülen sanat yapıtlarının, Güney - Kuzey ekseni boyunca, Türk milli tarihinin gelişmesini yansıtması düşünülen Anıtlar dizisinde; Türk'lerin, bu adı almalarında zamanımıza kadar geçen aşamalarının gözönüne alınması gerekmektedir.

Burada genellikle 1071 tarihinden sonrasının değerlendirmesinin yapılması, genel bir görüş olarak kabul edilebilse de Türk tarihinde çok önemli olan ve anılan tarihten eskilere dayanan bazı hususların da ele alınması gerekmektedir.

1. Türklerin Yaşantısı :

Step kültürü adını da alan göçebe Türk'lerin yaşayış tarzları ve örf ve âdetleri ve bu kültürün ortaya çıkardığı sanat eserlerini kapsayan bir kompozisyonun yaratılması düşünülen kompleks içinde yer alması gerekmektedir.

Ayrıca konuyle ilgili pek çok bilgiyi, Kars'ın göçebe Türkmenlerinden, Balıkesir'in ve Çanakkale'nin yörüklerine kadar bugünkü yaşam içinde Anadolu'da edinebilmek ve değerlendirebilmek olanağıda vardır.

2. Türklerin tarihte Türk adını kullanarak kurdukları Göktürk Devletine en parlak dönemini yaşatan ve tarihimize Orhun Abidesini bırakan Gültekin, Bilge Kaan ve vezirleri Tonyukuk'la anılan Abideleri kapsayan bir kompozisyonun adı geçen anıtlar dizisi arasında yer almasında büyük yararlar bulunmaktadır.

3. Türklerin Anadolu'da yerleşebilmelerinde en önemli etkenlerden birisi olan ve emekçinin devletin kurulmasına ve idaresine olan katkısını gösteren «Ahilik» kuramının anılan anıtlar dizisinde yer alması düşünülebilir.

4. Demokrasinin gelişmesine yardımcı olan devlet adamlarını kapsayacak bir kompozisyon düşünülebilir.

5. Sanatkârlarımızı kapsayan bir kompozisyon düşünülebilir.

Mevlâna.

Yunus Emre.

Pir Sultan Abdal.

Dadaloğlu.

Namık Kemal.

Şinasi... gibi.

Devrim Tarihimiz yönünden ise,

1. Kuvvetler ayrılığını simgeleyen bir kompozisyon

2. Anayasa kavramını işleyen bir kompozisyon

3. Kurtuluş Savaşımızı konu olarak alan bir kompozisyon düşünülebilir.

17 . 5 . 1976

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi
Sanat Tarihi Kürsü Başkanı
Prof. Dr. M. Oluş Arık

Türkiye Büyük Millet Meclisi Anıtlar Dizisi - Önfikir Araştırması

I. Toplantı Başkanlığına

Bu çok anlamlı ve önemli girişim için üç gün gibi çok dar ve geç bir zamanda düşünmek zorunda kaldığım için üzgünüm. Bu girişimin çeşitli nedenlerle bilim ve kültür çevrelerimizde lâyık olduğu genişlikte ilgi uyandırmamış olmasını daha büyük üzüntü kaynağı ve bir talihsizlik saymaktayım.

Milletin her yönde tüm varlığının temsil edildiği en yüksek müessese, «Millet Sarayı» olarak gördüğüm T. B. M. M. kompleksimizin, bu anlamına uygun sanat verileriyle bezenmesi, çağdaş millî kültür varlığımızı temsil etmesi bakımından yerinde ve önemlidir. Kültür hayatımızda yeri ve işi olan her aydınımız bu konuda sorumluluk duymalıdır. Bu anlayışla, vakit darlığını öne sürerek toplantımızdan kaçınmak istemiyorum. Öte yandan, bana 11 Mayıs 1976 Salı günü ayrıntıları iletilen ilk hazırlık belgelerinden anladığıma göre, «Sanatçılara verilecek konuların açık ve seçik olarak» belirtilmesi istenmektedir. Böyle bir alanda, böylesine bir isteğin karşılanabilmesi için, bir proje hazırlarcasına uzun ve etraflı düşünmek ve çalışmak gerekir. Bu imkândan yoksun olarak nazik davetinize icabet edişim, belki çalışmalar esnasında bir hizmet ve katkım dokunabilir umudundan dolayıdır.

Şimdi, tam billûrlaşmamış, taslak halinde, ilk aklıma gelen bazı notları sunmama izin veriniz :

Önce, mesleğim dolayısıyle kendimi daha ilgili ve yetkili sandığım, «Biçim ve stil meselesi» üzerine bir görüşümü ifade etmek istiyorum. Bana iletilen belgelerden anladığım kadar, ısmarlanış amacı ve biçimi, bu anıtlar dizisinin sembolik değerler taşımasının öngörülüğünü ortaya koymaktadır. Böyle konulu, birtakım değerleri simgeleyici nitelikte plastik eserlerin, prensip olarak, sanatta soyut tutum ve anlayışı, nonfigüratif yöne vardırmaması gerekir.

Pek tabii ki çağdaş zevk, biçim anlayışı ve moda olan akımlar yok farz edilmemelidir; fakat çağdaş modalara hiç de aykırı düşmeyen bir stilizasyon yolu tutulabilir. Millî değer ve anlamda bir anıtlar dizisi söz konusu olduğuna göre, mümkün mertebe millî geleneklerden, tarihî biçim hazineleri ve anlayışlarından, hiç değilse ilham kaynağı olarak yararlanılabilir.

Burada ısmarlama ve güdümlü bir sanat yönelişini amaçladığım asla sanılmasın. Günümüzün üçüncü sınıf aranjman müziği parçaları gibi seviyesiz bir melezlik yaratmaya zorlamak aklımdan bile geçmez! Düşüncemin temeli şudur :

Çağdaş zevke pekâlâ uyacak ve orijinal yaratışları destekleyecek ilham kaynakları olarak bin yıl boyunca halkımızın sanat anlayışını hem temsil etmiş, hem de şartlandırmış bulunan biçimleri, sadece fikirleri beslemek üzere gözönünde bulundurmalıyız. Bu, sanatımızı besleyen bir kök kazandırabileceği kadar, halka yabancılaşmayan ürünler yaratmak bakımından da üstünde durulacak bir noktadır.

Söz gelişi, iç Asya kültür çevrelerinin koşum takımı, kap - kacak, silâh gibi madenî eşya üzerindeki figürlü işlemeleri, minyatür ölçekli olmakla beraber anıtsal rölyef ifadesine sahiptirler. Aynı etki gücü, Selçuklu çağı madenî eşyalarının dekoratif işlemelerinde de görülür. Ortaçağ Türk - İslâm sanatının başta gelen özelliklerinden olan bu minyatür kabartmaların stili, anıtsal ölçülere «ağrandize edilmiş» gibi, birçok Selçuklu çağı anıtsal yapılarındaki aslan, kartal, sfenks, ejder, boğa hatta fil kabartmalarında da yaşamıştır.

Bu gibi geleneksel ve tarihî «Halk sanatı anıtları» incelenerek zenginleşecek ilhamla, istenen konulardaki veciz sözleri yansıtan yazı kompozisyonları, bu konularla ilgili tarihî ve millî olayları ve kişileri simgeleyen orijinal plastik tasvir kompozisyonları düzenlemek kolaylaşabilir.

Sanatçılara işlenmek üzere verilecek konu önerisi olarak da aklıma ilk gelen bazı notları sunuyorum. Ne yazık ki, bunlar istenen açık - seçiklikte formüle edilememiş ham fikirler olacak.

Doğu - Batı ekseni boyunca işlenmesi düşünülen Atatürk ve Cumhuriyet odaklarına bağlı konular, bugün her Türk aydının iliklerine işlemiş, formüle edilmesi, seçilmesi daha kolay değerler hazinemizdir. Buna karşılık, anıtlarla ifade edip yaşatmak; tarihî bütünlük ve devamlılığımızı, türedi bir topluluk olmayıp, köklü ve evrensel düzeyde kültür varlığı olan bir topluluk olduğumuzu her an hatırlatıp moral ve bilinç kazanmak üzere daha eski tarihimizi simgeleyen sanat eylemleri yok denecek kadar azdır. Bu düşünceyle ve Doğu - Batı ekseni için konu teklifinde çok daha yetkili kimseler bulunacağı umuduyla ben önce Güney - Kuzey ekseni boyunca işlenmesi istenen Türk tarihine yönelik konulara değinmek istiyorum.

«Türk tarihi içinde (en az 1071'den bu yana) demokratik gelişim» dendiğinde, önce şu noktaya aklım takılıyor : Avrupa kültür ve medeniyetinin tarih boyunca ortaya koyduğu gelişmelerin sonucunda meydana gelen anlamda «demokratik» kavramına uygun olayları bizim tarihimizde bulmak pek kolay değildir. Dinî ve millî etkenlerle problemleri ve yapısı çok başka biçimlenmiş bir dünyanın çocukları, halkın yönetimi alanında tabii ki farklı bir düzen anlayışına sahip idiler. Ancak 18 nci yüzyılda devreye giren galip Avrupa'nın etkileriyle, bu düzen değişmeye başlayıp Batıdakine benzer biçimde feodal güçler ortaya çıkmış; buna tepki ve doğurduğu problemlerle birlikte, ancak bundan sonradır ki, artarak devam eden Avrupa etkileriyle, gittikçe Avrupadakine benzemeye başlayan melez bir toplumsal ortam biçimlenmiş; bugün anladığımız nitelikte bir «Demokratik gelişme» süreci de ancak bundan sonra söz konusu olabilmiştir. Bu süreç, Atatürk ilkeleri ve Cumhuriyet felsefesiyle sıkı - sıkıya bağıntılıdır. Benim aklıma takılan, işte bu süreçten önceki çağları yok farz edemeyeceğimizdir. 18 nci yüzyıla kadarki Türk tarihi de dünya tarihini etkilemiş, yönetim ve örgütlenme alanında parlak örnekler vermiş gelişmelerle doludur. Bunlar bugünkü batılı demokrasi kavramına yolaçan gelişmelerle aynı nitelikte değildir; fakat, «Halka hizmetle öğünmek», «Halkı mutlu edecek yönetimin ilkelerini arayıp saptamak» gibi esaslara dayanan, çok modern ve hümanist bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu bakımdan böyle örnekleri de anıtsal sanat eylemlerimizde ele almak, konu edinmek, millet iradesinin tecellî ettiği «sarayımızda» Türk yönetim tarihinin parlak yanlarını simgeleyen eserlere yer vermek doğru olur sanıyorum.

Halka hizmetiyle öğünen, tarihte millî bilinç yansıtan ilk anıtlardan olan ORHUN YAZITLARI nın, (Bana verilen broşürde Resim : 13'teki) Kaskatlı Havuz çevresinde veya (Resim : 16'daki) aynı eksenin Doğu tarafındaki çimli alanda reprodüksiyonu ve Bilge Kağan'ın bir heykeli yer alabilir. Bunlar millî ve sosyal devlet, halkçı devlet kavramı ile bağdaşabilecek en eski tarihî belgelerdir.

Aynı bilinci ve gönlü yansıtan, fakat çok daha gelişmiş ve zengin muhtevalı bir «Edebî anıt» diyebileceğimiz KUTADGU BİLIG de mutlaka anılması, benimsenmesi gereken bir kaynaktır. (Bakınız : Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig II, tercüme : Reşit Rahmeti Arat, Ankara 1959, Türk Tarih Kurumu yayınlarından II. Seri, No. 20. Özellikle 146. - 180. sayfalar). Bu kaynaktan seçilecek bazı veciz sözler ve ilkeler büyük Kulvardaki panolara işlenebilir. Türk siyaset ve toplum edebiyatı tarihinin bilinen ilk büyük yazar ve düşünürleri olan, Orhun'daki 1300 yıllık Göktürk yazıtları müellifi Yuluğ Tekin ile Kutadgu Bilig'i 1000 yıl kadar önce telif edip Karahanlı İmparatoru Büyük Buğra Han'a sunan Yusuf Has Hâcib'in büst veya heykelleri de buraya konulabilir.

Tarihteki Türk Devlet ve Devlet adamlığı felsefesini yansıtan sözlerle yazı ve bunlarla birlikte millî ilhamlı bazı motiflerle dekorasyon kompozisyonları yapmak düşünüldüğünde, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Güldeste'si (Devlet Adamlarına Öğütler. Derleyen : Hüseyin Ragıp Uğural. Ankara 1969, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü yayını) yine ilgi çekici bir kaynak olabilir.

Bunların yanısıra, Selçuklu İmparatorluğunun Devlet felsefesini yansıtan «Siyâsetnâme» yazarı Nizam-ül - Mülk, Kanun hâkimiyetini esas alan büyük devlet adamlarımız arasında Fatih, Kanunî gibi büyük şahsiyetlere mutlaka yer verilmelidir. Bunlar, daha sonraki çok daha dramatik ve Avrupaî tipteki gelişme ve şahsiyetlerin yanında ihmal edilmemelidir.

Saygılarla.